

ШЛЯХИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Розкрито роль, значення та проблеми розвитку інноваційного підприємництва в процесі забезпечення економічного зростання. Запропоновано та обґрунтовано механізми державного втручання у формування результативної системи малого інноваційного підприємництва.

A role, value and problems of innovative enterprise development in the process of providing the economy growth are exposed. Mechanisms of state interference with the formation of the effective system of small innovative enterprise are offered and grounded.

Постановка проблеми. У розвитку підприємницького сектора української економіки виокремлюють напрямки і галузеві зони, пріоритетність яких обумовлена проведеною державою політикою і загальносвітовими тенденціями. До таких сьогодні відносяться інноваційне підприємництво, розвиток інноваційної культури широких прошарків населення та ін.

Інноваційні підприємства малого бізнесу створюються головним чином на базі провідних університетів, галузевих і академічних інститутів. Такі підприємства створюють енергійні фахівці, які вміють працювати на ринку і, як правило, доводять запропоновані інновації до впровадження. Як правило, малі підприємства є природним резервом для розвитку мережі інноваційних підприємств.

Проте багато чого потрібно зробити для того, щоб мале підприємництво в Україні змогло проявити себе як середовище, що постійно народжує нові інноваційні підприємства. Головною проблемою залишається створення державою умов, які б сприяли істотному зростанню кількості науково-технологічних та інноваційних підприємств малого бізнесу, серед яких формування розвинутої інноваційної інфраструктури, організація їм правової та інформаційної допомоги, забезпеченню умов, що сприяють швидкому перетворенню успішних малих підприємств у середні і великі.

Шляхи розв'язання подібних проблем знаходять висвітлення в національних і регіональних програмах, пов'язаних з розвитком малого підприємництва і формуванням середнього класу. Так, в Законі України "Про державну підтримку малого підприємництва" вперше законодавчо визначено правові засади державної підтримки суб'єктів малого підприємництва незалежно від форми власності, ключову роль розвитку малого підприємництва як чинника ринкових реформ. Також в Законі окреслено роль та місце програм розвитку малого підприємництва та зазначено, що "Національна програма сприяння розвитку малого підприємництва в Україні є комплексом заходів, спрямованих на реалізацію державної політики щодо вирішення проблем розвитку малого підприємництва". Тобто, з моменту прийняття зазначених законів держава, задекларувала свою підтримку малому підприємству. Детальний аналіз тенденцій розвитку підприємництва в Україні вміщує наукова доповідь [1]. Однак перспективам інноваційного підприємництва там відведено декілька рядків загального тексту.

Без системного розвитку малого підприємництва не можна створити інноваційну економіку, про що неодноразово наголошували вітчизняні і зарубіжні вчені, серед яких В.П. Александрова, І.В. Алексєєв, Л.Л. Антонюк, О.Б. Бутнік-Сіверський, А.П. Гречан, П. Друкер, О.О. Лапко, В.Г. Мединський, Й. Шумпетер та ін. Однак питання розроблення організаційно-економічних інструментів реалізації стратегії розвитку малого інноваційного підприємництва потребують подальших досліджень.

Міжнародні зусилля в сфері розвитку малого і середнього підприємництва свідчать про те, що на сьогодні багато урядів стурбовано важливістю цієї проблеми. Державна політика України в інноваційній сфері також повинна постійно враховувати прямий зв'язок між розвитком економіки, заснованої на знаннях, і розвитком малого і середнього підприємництва.

Мета статті – проаналізувати стан проблем у сфері розвитку малого інноваційного підприємництва в Україні та запропонувати механізми їх комплексного вирішення.

Результати дослідження. З позицій економічної теорії малі інноваційні підприємства є ефективним інструментом постійного відновлення всіх елементів виробничого процесу, забезпечення високої конкурентоспроможності продукції і послуг. Вони здатні дуже динамічно і гнучко реагувати на зміни як споживчого попиту, так і на нові пропозиції і перспективи, що відкриваються на базі використання результатів досліджень і розробок. Малі інноваційні підприємства, як правило, здійснюють інновації, що на початковому етапі не вимагають великих інвестицій, а також залучення значного обсягу трудових і матеріальних ресурсів. Суб'єкти інноваційного підприємництва забезпечують створення робочих місць для кваліфікованих ініціативних фахівців, здатних працювати в умовах пошуку як нових наукових рішень, так і фінансових можливостей для реалізації науково-технічних досягнень у всіх галузях національного господарства.

Зростаючі масштаби підприємницької діяльності, інфляційні процеси, необхідність адаптації до національних умов міжнародних, і передусім європейських норм щодо регулювання підприємницької діяльності вимагають поступового перегляду критеріїв віднесення підприємств до малих, середніх та великих. Тому Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяль-

ності” від 18.09.2008 р., № 523-VI встановлено нові критерії для віднесення підприємств до категорії малих, середніх та великих шляхом внесення відповідних змін до Закону України “Про державну підтримку малого підприємства” та Господарського Кодексу України, що є одним з кроків по приведенню української класифікації підприємств до рекомендацій ЄС.

На сьогодні суб’єктами малого і середнього бізнесу є фізичні особи, зареєстровані у встановленому порядку як суб’єкти підприємницької діяльності відповідно до Закону України “Про державну підтримку малого підприємства” та юридичні особи – малі і середні підприємства, визначені відповідно до Господарського Кодексу України.

Згідно ст. 63 Господарського Кодексу України малими вважаються підприємства, середньооблікова чисельність працюючих яких не перевищує за рік п’ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції – сімдесяти мільйонів гривень. Великими визнаються підприємства, на яких чисельність працюючих перевищує 250 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації перевищує 100 млн гривень. Відповідно, усі інші підприємства належать до категорії середніх.

Необхідно зазначити, що в нинішніх умовах інноваційні підприємства малого бізнесу також знаходяться в незавидному положенні. Вони звичайно не мають ні інфраструктури, ні коштів, що необхідні для доробки й освоєння інновацій. До того ж створення й освоєння будь-якого досягнення науки вимагає комплексного підходу й участі самих різних фахівців. А персонал малих підприємств за визначенням відрізняється нечисленністю. Усе це негативно позначається на якості пропонованих інновацій і термінах їхнього освоєння. Крім того, такі підприємства сильно залежать від кон’юнктури ринку, що не дозволяє їм планувати ризиковану інноваційну діяльність на перспективу. Найчастіше вони змінюють свій профіль і займаються лише виробництвом і реалізацією нової дрібносерійної продукції. І, нарешті, кількість малих науково-технічних та інноваційних підприємств в Україні поки ще незначна – 1,4 % за даними офіційної статистики станом на 2006 рік (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість малих підприємств за видами економічної діяльності, % до підсумку, (2002–2007 рр.)

Галузь діяльності	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
Всього, у т.ч.:	100	100	100	100	100	100
Промисловість:						
– добувна	16,1	15,9	15,6	15,2	14,4	13,8
– переробна	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	*
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	40,2	38,2	36	34,4	33,5	32
Діяльність у сфері інформатизації	1,7	1,6	1,7	1,7	1,8	*
Дослідження і розробки	1,7	1,7	1,6	1,5	1,4	*
Освіта	0,8	0,8	0,8	0,9	0,6	0,6

Примітка. *Дані відсутні.

Джерело: складено та розраховано автором за даними статистичного збірника “Малі підприємства в Україні у 2007 році”. – К., 2008.

Причин настільки обтяжливої ситуації може бути дві: низькі якості управління і застарілі технології. Навіть у Києві, де зосереджено близько 40 % науково-технічного потенціалу України, слабо розвинута інноваційна інфраструктура. Вона являє собою окремі, не зв’язані між собою фрагменти. До того ж існує великий дефіцит фахівців в сфері інноваційної діяльності. А конкретно – фахівців, що мають професійні знання і досвід по комерціалізації досягнень науки і техніки. І керівників, що вміють реалізовувати інноваційні проекти. І хоч інноваційна активність промислових підприємств м. Києва за останні роки на фоні загальноукраїнської картини дещо в кращому стані (табл. 2), все ж порівняно із провідними країнами, де інноваційна активність досягає 60–70 %, потенціал не реалізовано. Одна із суттєвих причин – відсутність малого інноваційного бізнесу.

Таблиця 2

Питома вага промислових підприємств, що впроваджували інновації по м. Києву

(у % до загальної кількості підприємств)

Промислові підприємства:	1995 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
всього	28,8	18,4	20,8	13,4	30,4	37,1	34,9	31,8	31,9
з них здійснювали механізацію та автоматизацію виробництва	3,5	1,4	2,6	1,6	13,5	16,5	14,3	16	20,4
впроваджували нові технологічні процеси	12,8	4,7	5,6	2,9	17,9	18,2	17,1	6,1	13,4
освоювали виробництво інноваційних видів продукції	28,5	18,6	20,6	13,6	24,5	33,1	30,8	20,2	22,3

Джерело: складено та розраховано авторами за даними статистичного збірника “Наукова та інноваційна діяльність в Україні” за відповідні роки.

Так, на засіданні Ради з малого і середнього підприємництва РФ наводилися наступні дані: в інноваційній та інфокомунікаційній галузях Росії працює лише 3 % малих компаній, у той час як у країнах “Великої сімки” у цих галузях зайняте кожне четверте мале підприємство.

В Україні й до цього часу рівень розвитку малого підприємництва визначають вимоги, характерні для традиційної економіки. Саме з цієї причини в нас практично немає інноваційних малих підприємств, а ті, котрі зареєстровані в якості таких, на практиці виконують зовсім інші функції (торгівля, посередництво тощо). З цієї ж причини стан малого бізнесу описується за допомогою критеріальних ознак традиційної економіки (чисельність зайнятих, розміри капіталу тощо).

При слабкому внутрішньому стимулюванні інновацій, що поки складає специфіку й одну з основних особливостей економічного життя в Україні на її мікрорівні, ще протягом якогось часу варто підтримувати підвищений рівень регуляторних впливів з боку держави. Конкретні наукові розробки і програми таких регуляторних втручань державних органів та їхніх організаційних структур – не тільки завдання сьогодення, але в ще більшій мірі майбутнього.

Шлях до економічного розвитку лежить в освоєнні заснованих на великих винаходах базисних інновацій, що забезпечують перехід до нових поколінь технології у провідних секторах економіки. Технологічний переворот можливо здійснити лише на основі входження у світовий інноваційний процес, пошуку й освоєння технологічних і ринкових ніш, забезпеченням патентозахищеності конкурентоспроможної продукції.

Відповідно до положень Європейської хартії малих підприємств, що затверджені Радою Європейського Союзу та прийняті у 2000 році основними напрямками підтримки розвитку підприємництва, задекларованими 44 країнами-учасниками є: освіта та навчання підприємців, дешевший та прискорений старт, удосконалення законодавства та регуляторної політики, посилення технологічних можливостей малих підприємств, посилення та підвищення ефективності представництва інтересів малих підприємств на міждержавному і національному рівні тощо. Врахування цих положень поряд з особливостями трансформації національної економіки у процесі розробки стратегії розвитку підприємництва в Україні дозволить мінімізувати витрати часу, інтелектуальних та матеріальних ресурсів на досягнення вітчизняним підприємництвом такого рівня розвитку, за якого цей інститут зможе з максимальною ефективністю виконувати свої функції щодо забезпечення інноваційності економічного розвитку країни, його соціальної спрямованості тощо.

У рамках Болонської хартії в 2004 р. відбулася конференція в Стамбулі, у якій взяли участь уряди 73 країн світу. Конференція затвердила Декларацію заохочення інноваційного і конкурентоспроможного малого і середнього підприємництва. Цим документом, зокрема, зафіксовано, що мале і середнє підприємство являє собою домінуючу форму організації бізнесу у всіх країнах, що воно відіграє ключову роль у здійсненні стійкого економічного зростання і створенні нових робочих місць, бере участь у формуванні соціального і культурного капіталу країн. Декларація також визначила напрямки діяльності держав по розширенню для малого і середнього підприємства доступу до фінансових ресурсів і зниження бар’єрів виходу малих підприємств на глобальні ринки.

Із зазначеного вище випливає, що серед основних завдань уряду – розробка стратегії ефективного виходу України на міжнародний ринок інвестицій та інновацій, яка має передбачати низку узгоджених заходів, спрямованих на досягнення необхідного рівня інвестиційної діяльності всіх підприємницьких структур.

Необхідна реалізація конкретних механізмів підтримки іноваційно-активних суб’єктів підприємництва, які мають необхідний інноваційний потенціал у вигляді науково-технічних розробок, патентів, ноу-хау, співпрацюють з вченими-експериментаторами, науково-дослідними установами, винахідниками; запровадження фінансової підтримки створення студентських “інкубаторів” підприємництва та пропаганди їхньої діяльності.

У напрямі інформаційного забезпечення розвитку малого інноваційного підприємництва актуальною постає задача створення бази даних законів і підзаконних актів у сфері підприємництва, що діють в Європейському Союзі, та надання роз’яснень до них українською мовою. Це дозволить спростити реалізацію завдань євроатлантичної інтеграції України в частині функціонування та регулювання діяльності малих і середніх підприємств.

Основними напрямками державної політики підтримки малого інноваційного бізнесу є:

- удосконалення правового регулювання;
- сприяння удосконаленню структури малого підприємництва;
- пільгове оподаткування;
- кредитно-інвестиційна підтримка;
- забезпечення ресурсами і збут продукції;
- страхування малого бізнесу;
- прискорена амортизація;
- зовнішньоекономічні преференції;
- інформаційно-консультативна підтримка;
- підготовка кадрів;
- науково-методична підтримка;
- розробка державних програм підтримки підприємництва.

Отже, підтримка малого інноваційного бізнесу передбачає фінансове, матеріально-технічне, організаційне та інформаційне забезпечення його діяльності.

Важливо срійзно опрацювати питання щодо надання субсидій інноваційному підприємству (фінансова підтримка може здійснюватися органами влади на рівні регіонів через Департамент підтримки і розвитку малого підприємництва):

- оплата витрат на патентно-ліцензійну роботу, брендинг і захист інтелектуальної власності;
- оплата витрат малого інноваційного підприємства на участь у спеціалізованих заходах щодо просування продукції (виставках, ярмарках, конференціях);
- оплата витрат на фінансове забезпечення якого-небудь етапу реалізації інноваційного проекту старту малого підприємства.

Проте, існують точки зору проти застосування системи стимулювання лише малого та середнього бізнесу. Так, О. Сухарев [2] зазначає, що ставку на стимулювання малого і середнього бізнесу як на двигуна ефективних структурних перетворень і високої динаміки економічного зростання з наукового погляду навряд чи можна розглядати обгрунтованою. Помилковість застосування такої логіки, а також використання її як орієнтир заходів економічної політики і прийняття законодавчих актів представляється очевидною в силу наступних положень, що стосуються: 1) пояснення природи структурних змін, особливостей конкуренції і максимізації прибутків в поведінці економічних гравців; 2) масштабу, тривалості структурних змін в аспекті демографічного й екологічного ефектів економічного зростання; 3) якості макроекономічних рішень – їхньої погодженості з задачами забезпечення економічного зростання (підтримки темпів) і здійснення “структурного маневру”; 4) “структурного парадокса”, що присутній економіці і впливає на її зростання та розвиток.

Загалом, потрібно більш результативніше здійснювати підтримку малих інноваційних підприємств за такими напрямками:

- експертно-консультативна допомога заявникам інноваційних проектів щодо питань формування інноваційних проектів, оформлення замовлень для одержання фінансової допомоги, вибору актуальних напрямків і сфер реалізації їхньої інтелектуальної власності, підвищення конкурентоспроможності продукції, визначення умов, можливостей і шляхів залучення інвесторів;
- організація діяльності фонду сприяння розвитку венчурних інвестицій у малі підприємства в науково-технічній сфері і його керуючої компанії та узгодження регламенту взаємодії з ними;
- науково-методичне забезпечення розвитку і підтримки суб’єктів малого підприємництва в інноваційній сфері;
- забезпечення інформаційного супроводу інноваційних проектів в інтересах підвищення ефективності реалізації і прискореного впровадження результатів інноваційної діяльності суб’єктів малого підприємництва;
- організація проведення комплексної і спеціалізованої експертизи інноваційних проектів, що надійшли від суб’єктів малого підприємництва;
- показ досягнень інноваційної діяльності суб’єктів малого підприємництва, що беруть участь у венчурних конкурсах, взаємодія з різними ЗМІ;
- дослідження, розробка й апробування нових методик впровадження інновацій;
- розробка пропозицій щодо ефективної реалізації проміжних і кінцевих результатів інноваційної діяльності суб’єктів малого підприємництва, у тому числі з урахуванням потреб і пріоритетів відповідного регіону;
- організація заходів щодо обміну досвідом, розширенню ділових зв’язків і можливостей малого підприємництва в інноваційній сфері;
- розробка пропозицій для органів державного управління щодо питань розвитку інноваційної тривалості відповідно до пріоритетів конкретного регіону;
- сприяння взаємодії суб’єктів малого підприємництва і технопарків;
- забезпечення ділових зв’язків малого і великого бізнесу.

Необхідним вбачається удосконалення бюджетного процесу і системи державних закупівель з метою створення можливостей лізингових операцій при держзакупівлях. Потрібно більш чітко опрацювати регламенти процедур закупівель суб’єктів природних монополій і державних корпорацій, у тому числі встановлення преференцій для постачальників українських товарів.

Закордонний, а тепер і вітчизняний досвід підтверджує той незаперечний факт, що в науково-технічній сфері ефективне інноваційне підприємництво неможливе без фахівців-менеджерів по комерціалізації технологій і управлінню інноваційними проектами. Такі фахівці повинні мати підготовку з питань трансферу і комерціалізації технологій, основам теорії і практики правової охорони і використання інтелектуальної власності, прогнозування й оцінки комерційної значимості нових продуктів і технологій на ранній стадії проекту і просування їхній на ринок.

Підприємницьке співтовариство України переконано, що для інтенсифікації розвитку малого інноваційного підприємництва необхідне удосконалення законодавчої бази і насамперед врегулювання питань передачі технологій. Законодавче рішення даної проблеми дасть можливість установам науки й освіти бути засновниками малих інноваційних підприємств, що займаються практичним застосуванням результатів інтелектуальної діяльності і дозволить їм самостійно розпоряджатися доходами, отриманими від такої діяльності.

Розвиток активних в інноваційній сфері малих промислових підприємств відіграє важливу економічну і соціальну роль для національної економіки, тому що забезпечує стійке економічне зростання на основі інноваційного потенціалу в умовах ефективного використання обмежених виробничих ресурсів.

Важливе значення цей процес має для економіки України, тому що активне в інноваційній сфері мале підприємництво дозволяє прискорити інноваційний процес у результаті більш активного використання його потенціалу, підвищити конкурентоспроможність промислової продукції і згладити вплив дестабілізуючих факторів національної економіки – безробіття. Як показали світова практика і дослідження вітчизняних економістів, мале підприємництво забезпечує біля третини робочих місць. У цьому зв’язку подальший розвиток економіки

на основі інноваційного шляху багато в чому залежить від ступеня залученості в цей процес малого підприємництва, що є необхідною і додатковою умовою соціально орієнтованої конкурентоспроможної економіки.

Література

1. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: Національна доповідь / К.О. Ващенко, З.С. Варналій, В.С. Воротін, В.М. Геєць, Е.М., Кужель О. В., Лібанова та ін. – К., Держкомпідприємство, 2008. – 226 с.
2. Сухарев О.С. Экономика технологического развития / О.С. Сухарев. – М.: Финансы и статистика, 2008. – 480 с.

УДК 658.5.012.7

Ю.Є. САМОФЛОВ
Університет сучасних знань

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ЗА ФОРМУВАННЯМ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ В УМОВАХ КРИЗИ

У статті досліджено організацію системи контролю за формуванням підприємством конкурентних переваг в умовах кризи, проаналізовано різні типові ситуації, які мають місце при одночасному проведенні анти-кризових заходів підприємства та заходів з формування конкурентних переваг, на основі чого запропоновано систему показників, які походять з виявленої тісноти взаємозв'язку між цими заходами.

In the article investigates the organization of the system checking the formation of competitive advantages by an enterprise in the conditions of crisis. Different typical situations which take place during the simultaneous anti-crisis measures of an enterprise and measures concerning the formation of competitive advantages are analyzed. On their basis the system of indexes which come from the defined density of interrelation between these measures is offered.

Постановка проблеми. Успішне функціонування підприємства в сучасних економічних умовах можливо при постійному аналізі зовнішнього та внутрішнього середовища й своєчасному вживанню адекватних заходів щодо адаптації до умов, які змінюються. Необхідність обґрунтування рішення про формування конкурентних переваг в умовах кризи обумовлюють необхідність розробки на підприємстві системи їх контролю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні вже існує низка різноманітних систем контролю конкурентних переваг. Проблеми організації системи контролю за формуванням конкурентних переваг розглядалися в ряді робіт вчених-економістів [1–5]. Однак ще недостатньо повно пророблена практика проведення цих заходів в умовах кризи.

У роботі [6] автор, наголошуючи на необхідності обґрунтування рішення про утримання й посилення існуючих, а також про формування нових конкурентних переваг зводить систему контролю за конкурентними перевагами до функції моніторингу.

Під моніторингом конкурентних переваг підприємства, Іванова О.Ю. розуміє комплекс взаємозв'язаних дій, спрямований на постійний контроль за зміною у динаміці конкурентних переваг підприємства та розробку способів адаптації до умов, що змінюються, під тиском конкурентів, постачальників, споживачів і товарів-замінників, який ґрунтується на своєчасній оцінці й прогнозуванні стану конкурентних переваг підприємства на базі отриманої інформації з наступним прийняттям рішення про підтримку й посилення існуючих або про формування нових конкурентних переваг.

Можна погодитись з автором, що метою проведення моніторингу конкурентних переваг на підприємстві є бачення існуючого стану конкурентних переваг і тенденцій їх розвитку в конкурентному середовищі.

Малевський Е.З. у своїй роботі [7] в якості контролю за конкурентними перевагами пропонує систему відстеження поточного конкурентного стану підприємства з метою раннього виявлення сигналів про загрозу закінчення дії конкурентних переваг, що дозволить здійснити оперативну оцінку і аналіз стану конкурентоспроможності підприємства, визначити можливість настання кризових явищ і виробити стратегію їх попередження. У якості основних елементів даної системи автор розглядає сканування і моніторинг.

Невирішені частини проблеми. Для цілей антикризового управління можливість проведення контролю за розвитком кризової ситуації на підприємстві по набору фінансових коефіцієнтів є актуальним питанням теорії і практики управління. Проте застосування традиційних моделей прогнозування кризи в сьогодення має серйозні обмеження, пов'язані із специфікою розрахунку параметрів моделей.

Мета роботи. Розробити ефективну організацію системи контролю на підприємстві за формуванням конкурентних переваг в умовах кризи, яка б, по-перше, відстежувала відповідність проведення антикризових заходів підприємства запланованим показникам в відповідності до заходів з підтримки існуючих конкурентних переваг підприємства, по-друге, вказувала на необхідність початку проведення основних заходів з формування конкурентних переваг в відповідності з досягненням підприємства необхідного для цього фінансово-економічного стану і, по-третє, була направлена на забезпечення основних показників ефективності на всіх етапах процесу формування конкурентних переваг.